

## ALİ İHSAN BAĞIŞ: BİR PORTRE

Tanel DEMİREL\*

*“Kimbilir benim ardından da ne  
(riyakârca) laflar söylenecek !”*

Hacettepe Üniversitesi, İİ.BF Depisi, 23, 1,  
Haziran 2005, ss, 11-16

Hocamız Ali İhsan Bağış trajik bir biçimde aramızdan çok erken ayrıldı. Kısa bir yazıda, Hocayı anlatmaya çalışmak hiç kolay değil. Bu sadece bir anlatım biçimi olarak yazının ve yazarın yetersizliklerinden kaynaklanmıyor, Hocanın sıradışılığı ve çok yönlü kişiliği ile de ilgili. Yine de böyle bir çaba gerekli. Ali İhsan Hocanın göze çarpan ilk özelliği çocuksuluğuydu. O, henüz masumiyetini yitirmemiş çocuklar gibi samimiydi. İnsandı. Yüzündeki muzip gülümseme, duygulandığında dolan gözleri, saklayamadığı öfke ve kırgınlığı, safça soruları onun çocuksu yönlerindendi. Çoğu zaman başına dertler açan dobralığı, açık sözlülüğü göze batan bir diğer özelliği idi. Çevresinde gözlediği sahtekârlık, riyakârlık, dalkavukluk onu çileden çıkarır, karamsarlığa iterdi.

Hoca “uygarlık” denilen olgunun getirdikleri ve götürdüklerinin iyi hesap edilmesi gerektiğine inanırdı. Bir anlayışa göre uygarlık süreci, özünde insana has olan öfke, kırgınlık gibi duygularla birlikte, güzel olan her şeye duyulan arzu ve isteklerin “kontrollü” bir biçimde tatmin edilmesidir. Uygarlık ve onun getirdiği kurallar –bunlar genellikle âdâb-ı muâşeret olarak ifade edilir- “insani” olan duyguların bastırılması, insanın kendisine biçilen toplumsal rollere uygun davranması demektir. İnsan tarafı güçlü olan hoca, bu gerçeğin hep farkında oldu ve uygarlığın bu yönünden duyduğu rahatsızlığı hiç gizlemedi. Bu nedenle, onu yakından tanımayan bir çok kimse Hocayı kaba ve başkaları hakkında hassasiyet göstermeyen biri gibi algıladılar.

Hocanın zaman zaman alışılmış davranış kalıplarının dışına çıktığı kendisinin de inkâr etmediği bir gerçektir. O sıradanlığı hiç sevmeydi. Anlamsız, komik veya ikiyüzlü bulduğu toplumsal norm ve değerlerle dalga geçmekten, bunlara aykırı davranmaktan geri kalmadı. Özellikle cinsellik konusundaki

\* Doç.Dr., Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Balgat-ANKARA.

<sup>1</sup> Ali İhsan Bağış’ın Hacettepe İİBF’de düzenlenen bir cenaze töreninden sonra söylediği söz.

alışık olmadık açıklıktır. Sorun yarattığı gibi, kendisini yakından tanımayan bir çok insanı da ondan uzaklaştırdı. Hocanın cinsellik hakkında konuşmayı sevdiği bir gerçek olsa da, bu konu üzerinde durması, ikiyüzlülüğün norm olduğu, tabuların en çok görüldüğü alanların başında cinselliğin gelmesi ile de bağlantılıydı.

Hoca, başkalarının duygu ve düşüncelerini anlama ve buna uygun olarak kendi davranışlarını ayarlayabilme konusunda üstün yeteneğe sahip olan insanlardan değildi. Bu nedenle, bir çok insanın gözünde incelikten yoksun biriymiş görüntüsü verdi. O, kendisinde başkasına rahatsızlık verme niyetinin olmadığını bildiği için, davranışlarının diğerleri üzerinde rahatsız edici bir etki yaratabileceği ihtimalini gözardı etmekte bir sakınca görmedi. Bu ihtimali düşünerek farklı davranışlar içine girerse, kendisi olmaktan çıkacağını düşündü.

Eğer sosyal bilimci olmak ilgilenen konuyu bütün yönleriyle ele alabilmek, kendi içinde tutarlı varsayımlarla anlamlı açıklamalar sunabilmek olarak görülürse, Hoca iyi bir sosyal bilimciydi. Her şeyden önce Hocada bitmek bilmez bir merak ve ne olup bittiğini anlama arzusu vardı. O, akademik hayatı alternatifler arasında en iyisi olduğu için değil, akademisyen olamazsa mutlu olamayacağı için seçmiş olanlardandı. Yeni bir kitap veya makaleye baktığında, önemli olduğunu düşündüğü bir fikirle karşılaştığında heyecanlanır, çocuklar gibi sevinirdi.

Etrafında olup bitenlere ilişkin gözlem gücü kuvvetliydi. Hocanın geldiği köken itibarıyla toplumumuzun geleneksel kesimlerini çok iyi anlayabilmesi, sonraki yıllarda ülkenin hemen her yerini gezip dolaşması, diplomatından hademesine, temizlikçi kadından politikacısına, işadamından garsonuna her sosyal katmandan insanla ilişkiye girerek sosyal bilimci gözüyle onları anlamaya çalışması, Türk insanına/toplumuna ilişkin çarpıcı analizler yapmasını kolaylaştırırdı. Başka toplumlar için üretilmiş modelleri ve açıklamaları reddettiği gibi, bunları Türkiye'ye aynen uyarlamaya çalışanlara da kızardı.

Hoca, Batı toplumları hakkında da gayet sağlam ve gerçekçi bir görüşe sahipti. Kendi kuşağından bir çoklarının yaptığı gibi, eğitim için gönderildiği yabancı ülkenin olanaklarına hayran olup geri dönenlerden, o ülkenin "muhipliğine" soyunanlardan olmadı. Batının olumlu taraflarını takdir etti ancak tıpkı kendi ülkesi ve insanına karşı olduğu gibi, Batılılara karşı da eleştirel tutumunu korumayı bildi. Bir çok eğitilmiş Türkün Batı ve Batılı karşısında hissettiği aşağılık kompleksinden tiksindiği gibi, hamasi bir milliyetçiliğe de kapılmadı.

Osmanlı-Türk iktisat tarihi, Ortadoğuda su sorunu ve Güneydoğu Anadolu Projesi gibi farklı alanlarda eserler veren Hocanın ilgi alanının geniş

olması sadece bir konu etrafında uğraşan uzmanların göremeyeceği/algılayamayacağı noktaları da yakalamasını kolaylaştırdı. Dahası Hoca, ele aldığı meseleye iktisatçı, tarihçi, siyaset bilimci ya da sosyolog kimliğiyle değil, meselenin, iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel yönlerini aynı anda ele almaya çalışan bir sosyal bilimci gözüyle yaklaştı.

Hoca, iyi yetişmiş bir akademisyendi. İstanbul Üniversitesinden mezun olduktan sonra, doktora ve doktora sonrası çalışmalarını Londra ve Paris Üniversitelerinde devam ettirme şansını yakaladı. Ortadoğu ülkelerine sıkça seyahat etti. Bernard Lewis, Fernand Braudel gibi döneminin değerli tarihçileriyle çalışma fırsatı yakaladığı gibi, Halil İncelik, Şerif Mardin, Niyazi Berkes gibi önde gelen Türk sosyal bilimcileriyle de ilişki içindeydi.

Değişik kültürleri "içinden" görebilme/anlayabilme fırsatı her ciddi sosyal bilimcinin isteğidir. Ancak karşılaştırabildiğiniz ölçüde, anlamaya çalıştığınız olgunun ne kadar farklı veya özel olduğunu anlayabilirsiniz. Ancak karşılaştırabildiğiniz ölçüde, topluma ilişkin neyin mümkün olup olmadığına dair gerçekçi çıkarımlarda bulunabilirsiniz. Bu açıdan Hoca değişik toplumları derinlemesine gözlemleyebilme şansını yakalayabilmiş istisnai biriydi.

Atatürkçülüğün, Mustafa Kemal Atatürk'ün de rızası hilafına, bürokratik bir kadro tarafından sığ, kaba ve dogmatik bir biçimde yorumlanarak ayrıcalıkları meşrulaştırmanın bir aracı haline getirildiğinden yakınan hoca, bu anlayıştan kendisini uzak tuttu. Din olgusunu bir gerilik belirtisi, dindarları da adam edilmesi gereken gericiler olarak görme tuzağına düşmedi. Dinin gündelik hayat ve kültürün ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğini hiç unutmadı. Kendi insanını, gerekirse zorla adam edilecek şekilsiz bir kütle olarak görenlere tepki gösterdi.

Diğer taraftan ise, İslamcı ve milliyetçi/muhafazakâr çizginin sığılıklarını, tutarsızlıklarını, yetersizliklerini eleştirmekten de geri kalmadı. Hoca bir milliyetçiydi. Fransız arşivlerinde karşılaştığı Osmanlı'nın nasıl paylaşılacağına dair elçilik yazışmalarının kendisini nasıl ağılattığını gözleri dolarak anlatmıştı. Batı ülkelerinin -son yıllarda giderek yoğunlaşan- Türkiye'ye yönelik çifte standartlı tutumu Hocayı çileden çıkarır, karşılaştığı Batılılara bu durumu oldukça sert bir biçimde hatırlatmaktan kaçınmazdı. Milliyetçiydi ama, taşra bağınazlığını merkeze taşımaya ve Çetin Altan'ın deyimiyle "Türk'e Türk propagandası" yapmayı milliyetçilik sananlara prim vermezdi. Karl Marx'ın sosyal bilimlere yaptığı katkıyı takdir etmekle birlikte, Marksizmin ekonomist-indirgemeci yorumlarına karşı da mesafeli durdu. Bütün bu özellikler ona, kendi kuşağındaki pek çok kişide göremeyeceğimiz farklı bir bakış açısı ile meseleleri analiz etme olanağı sağladı.

Hocanın çalışmaları için parasal kaynak bulma gibi bir kaygısı olmadı. Bu, araştırmacıyı moda konulara ve/veya parayı sağlayanın istediği alanlara girmeye zorlayan piyasa baskısından uzak bir çalışma rahatlığı demektir. Ayrıca, dönemin üniversitelerinde -şimdi olduğu gibi- “yayınla ya da yok ol” politikası olmadığı için, sadece kendi istediği konular üzerinde çalıştı ve kendi istediği için yazdı. Sırf akademik hiyerarşide yükselmek için veya benim de yayınım olsun diye yayın yapmadı. Yayın kirliliğinden, bilineni tekrarlayan veya ciddi bir araştırmaya dayanmayan, sade suya tirit yazılar yazmaktan uzak durdu, yazarları hep eleştirdi.

Ne yazık ki, yetişme döneminde istisnai bir biçimde şanslı olan Hoca, Türk sosyal bilimlerine yapabileceğinden çok daha az katkı yapabildi. İnsan ömrünün ne kadar kısa olduğunun farkında olan, gezmeyi, hayattan zevk almayı ve bildiğini başkalarıyla konuşarak paylaşmayı seven Hocanın, disiplinli çalışma ve kendisine katı zaman limitleri koyup onlara uyma alışkanlığı üst düzeyde değildi. İlgi alanının genişliği de bir konu üzerinde yoğunlaşmasını zorlaştıran sebeplerden biriydi. Kütüphanelerin yetersizliği, ciddi çalışmayı, orijinaliteyi teşvik eden/ödüllendiren bir akademik ortamın zayıflığı gibi Türkiye’ye özgü şartlar da etkili oldu.

Ancak, en önemli neden yine Türk üniversitelerinin yapısında gizliydi. Akademik geleneklerin oturmadığı üniversitelerde çalışmak durumunda kalan öğretim üyeleri üretken olmak isterlerse, normalden çok daha fazla çalışmak, etrafında olup bitene gözlerini kapayıp fildişi kuleye çekilmek, idari görevlerden kaçmak gibi davranışları benimsemek ile, gözlediği çarpıklıklarla uğraşmak ve taşın altına elini koymak seçenekleri ile başbaşa kalmaktadırlar. Ali İhsan Hoca, büyük ölçüde bencilce içe kapanmayı gerektiren birinci seçeneği, hem kendi kişiliğiyle hem de iyi akademisyen/hoca olma sorumluluğu ile bağdaştıramadığı için reddetti. Bunu savunanları ve yapanları da hep eleştirdi. Fildişi kuleye kapanmak yerine mücadele etme yoluna gitti. Hiç değilse daha kötüyü gidişi önleyebileceğini düşündü. Ancak bu noktada, Hocanın yukarıda sözü edilen kişilik özellikleri devreye girdi.

Hoca, özellikle Türk üniversitelerinde idareci olmak için gerekli olan esneklik, kıvraklık, doğru bildiğini söylememek veya söylemek için doğru yer ve zamanı beklemek gibi ziyadesiyle diplomatik davranış biçimlerine uygun davranmakta çok zorlandı. Keza, detaylarla uğraşmaktan hoşlanmadığı gibi, pratiklikten ve zamanı iyi kullanmaktan uzak olan Hoca bu yönleriyle de idareciliğe uzak bir kişilikti. Üniversite bürokrasisinin biktırıcı ayrıntıları, gereksiz prosedürleri, idareciliği kurumun makro hedeflerinin belirlenmesi ve uygulamanın gözetilmesi olarak romantik bir biçimde algılayan hocayı bunalttı. Kişisel bağlantılarını kullanarak karşılaştığı problemleri aşma yoluna gitti.

İyi tanımadığı kişilere karşı şüpheli bir tutum takınmaktan kaçınması ve özellikle amir pozisyonunda olanların kendisi gibi açık olacıklarını düşünmesi idarecilikte yaşadığı sıkıntıların kaynaklarından en önemlileriydi. Muhtemelen kendine çok güvendiği için, bu türlü davranışlarla kolayca başa çıkabileceğini düşünmekteydi. Amirlerden gelen üstü örtülü mesajları hep kendi istediği gibi yorumlamayı seçmesinin sebeplerinden biri belki de buydu. Ancak, gerçek öyle olmadı. Güvendiği insanlar onu hayalkırıklığına uğrattınca ihanete uğradığını hissettiği gibi, amirlerin mesajlarını doğru okuyamaması bir çok görevden kendi isteği dışında ayrılmasıyla sonuçlandı. Bu da onu çok sarstı..

İdareci olarak yaşadığı sıkıntılara rağmen, hoca vazgeçmeyi düşünmedi. Muhtemelen bunun yenilgi olacağını düşündü. Bırakıp gitti dedirtmek istemediği gibi, idareciliğin kendisine sağladığını varsaydığı iktidarın cazibesi de bunda etkili oldu. Belki de içten içe, kendisini tam anlamıyla akademik hayata vermektense -muhtemelen arzu ettiği standartlarda bir şeyler yapmak için geç kaldığı düşüncesiyle- çekindi. İdarecilikle uğraştığı yıllar içinde hocanın akademik üretkenliği çok büyük zarar gördü. Hoca, dile getirmekten kaçınsa da bunun acısı ve ezikliğini hep hissetti. İdareci olarak yaşadığı hayalkırıklıkları onda zaman zaman ben ne yapıyorum, ömrümü boşa mı harcıyorum düşüncesinin uyanmasına neden oldu. Maalesef, bu duygu onu kendi isteğiyle idarecilikten vazgeçirecek kadar kuvvetli olmadı.

Ne akademisyen, ne de idareci olarak arzu ettiklerini yapma fırsatı bulamadığı düşüncesi onu çok üzdü, yıprattı. Son yıllarında bu psikolojinin yarattığı öfke ve kırgınlıkla gerçekte olduğundan daha farklı bir profil çizmeye başladı ve üniversiteden tamamen uzaklaştı. Onu siyasete iten esas saikin de bu olduğu söylenebilir. Hazindir ki, kısa süren siyaset tecrübesi, onun için yeni bir hayalkırıklığı oldu. Hoca, kendisini siyasete davet eden tecrübeli siyasetçilerin vaatlerine inandı. Aslında inanmak istedi demek daha doğru olur. Seçilebilecek bir bölgeden aday gösterilmediği 2002 seçimleri sonrasında kendisine Türk siyasetinin yapısını iyi bilen biri olarak böyle bir durumu öngörememesine şaşırıldığını söylediğimde, “...gelme üstüme yahu iğfal edildik işte...” deyip konuşmak istemezken aslında üniversiteden kopuşun yarattığı boşluğun verdiği tatminsizliğin onu tabiri caizse “yılana” sarılmaya ittiğini söylemek ister gibiydi.

O, üniversitede hep YÖK öncesi Kıta Avrupası geleneğine dayalı kürsü sistemini arzuladı. Hoca ile asistan/araştırma görevlisi ilişkisini Amerikan tarzı profesyonellik ile tanımlamak doğru değildi. Akademik geleneğin, bilgi birikiminin aktarılması, ekollerin oluşturulması çok daha yakın ilişkiler kurulmasını zorunlu kılıyordu. Hoca, akademik yeteneğine güvendiği araştırma görevlileri için elinden gelen her şeyi yapmakta tereddüt göstermedi. Askerlikle ilgili sorunlarımız için tanıdığı askerleri, vize sorunlarımız için büyükelçileri,

burs alabilmemiz için tanıdığı önemli kişileri devreye soktu, kendisinin ilişki içinde olduğu akademik ve bürokratik çevrelerle tanıştırdı.

Hoca, kendisini –çoğu zaman acımasızca- eleştirmemize izin verirdi. Söylediklerimizden alınganlık duysa bile, zaman geçip biraz olgunlaştığımızda şimdi anlayamadığımız bazı şeyleri daha kolay anlayacağımızı söylerdi. Asistanlarla fazla yüz göz olduğunu, onları fazla şımarttığını ifade eden bazı meslektaşlarına, “ben etrafımda kişilikli insanlar görmek isterim” derdi. Bu davranış, bize duyduğu saygı, muhabbet ve değeri ifade etme biçimi olduğu kadar, kendine duyduğu güvenin yüksekliğinin de bir göstergesiydi aynı zamanda.

Yazdıklarımızı okumaya pek vakit bulamasa da, herhangi bir konu üzerinde konuşmak istediğimizde bizi dinledi, zihin açıcı sorular sordu, bildiğini hep paylaştı. Özellikle üniversite/akademik hayat, askeri/sivil bürokrasi ve siyasetçiler hakkındaki gözleme dayalı analizlerini hiç çekinmeden bizlere aktardı. Bu, onun yakın çevresinde bulunma şansına sahip olanlar için Türk “eliti” nin algı ve zihniyet dünyası ile davranış biçimleri hakkında ancak uzun yılların tecrübesiyle elde edilebilecek bilgi ve kavrayış zenginliğinin nispeten kolayca edinilmesi fırsatını yarattı.

Doğaldır ki, Hocanın araştırma görevlilerinden beklentileri de hep yüksek oldu. İyi akademisyenlik ve sosyalliğin yanında, bağlılık ve güven de onu için çok önemliydi. Hoca-asistan ilişkisini bir “al-ver” ilişkisi içinde görmese de, bizim de kendisi kadar verici olmamızı diledi. Çoğumuzun kendisi kadar şanslı olmadığı gerçeğini kabullenmekte zorlandı. Örneğin, herhangi birimizin daha iyi çalışma koşulları ortaya çıktığında başka bir üniversite veya kuruma geçebilme ihtimali onu rahatsız etti. Oyunun kurallarını açıkça ortaya koyan, hep kendisine yontmayanları çok sevdi. Ancak, sadece ihtiyacı olduğunda kendisini hatırlayanlar, aldığı kadar vermeyenler, onu çok incitti.

Velhâsıl bu dünyadan bir Ali İhsan Bağış geçti. Kendisinden, insana, Türkiye’ye ve sosyal bilimlere dair çok şey öğrendim. Hayatıma ne çok şey kattığını, O’na ne kadar borçlu olduğumu, O’nu kaybettikten sonra daha iyi anladım. Biliyorum ki benim gibi düşünenlerin sayısı çok yüksek. Kendisine yakın olmayanların bile, aramızdan ayrılmasıyla, duydukları üzüntünün büyüklüğü ondaki “insan” yönünün nasıl takdir edildiğinin bir göstergesi olsa gerek. O bir insandı. Zaaf olarak değerlendirilen özellikleri gizlemenin anlamı olmadığını düşünen bir insan. Bütün olumsuz şartlara rağmen çocuksu masumiyetini korumak için direnebilmiş bir insan.

Özlenmeye ve hatırlanmaya hep devam edecek...

## ALİ İHSAN HOCA’NIN ARDINDAN...

Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN\*

Fakülte Dergimiz’in Prof.Dr. Ali İhsan Bağış’ın anısına adanmış olan bu özel sayısında, Hoca hakkında yazması beklenenler listesinde gerek Hoca’yı tanıma süresi, gerekse akademik çalışma alanı benzerliği açılarından ilk sıralarda olmadığımı bilmekle beraber; özellikle son on yıldaki yakınlığımızın yoğunluğuna binaen bu yazıyı yazma sorumluluğunu üzerimde hissettim. Dolayısıyla, bu yazının Hoca’nın eserleri üzerine değil; ancak, genel olarak O’nun bilime bakış açısı ile insani ve sosyal yönü üzerinde odaklanması kaçınılmaz olmuştur.

Ali İhsan Hoca’yı 1987 yılı Sonbaharı’nda tanıdım. O sıralarda, benim için Ali İhsan Bağış, şimdiki Edebiyat Fakültesi’nin bodrum katındaki Kamu Yönetimi Bölümü’nün hemen girişinde yer alan ve Bölüm koridorunu boydan boya gören odasının kapısı daima açık bırakarak oturan, odasına giren çıkan çok sayıdaki hoca, asistan ve öğrenci ile yüksek sesli konuşurken sürekli olarak piposunu temizlemekle meşgul bir akademikten öte birisi değildi. Alışıl gelmiş hocahığın bir hayli dışında bir tavra sahip olan Ali İhsan Hoca ile ilişkimiz, O’nunla ilk tanışan pek çok kişinin yaşadığı gibi, mesafeli olmasa bile her an tedbirli olmayı gerektiren bir tarzda başlamıştı. Aslında, kendisini yakından tanımayanlar için, ne zaman aynı frekansta konuştuğu, ne zaman şaka yaptığı, ne zaman da kızmaya başladığı, bir ölçüde de konuşma tarzı ve şivesinin etkisiyle, kestirilmesi güç olan Hoca karşısında tedbiri elden bırakmamakta fayda vardı.

Ali İhsan Hoca ile olan ilişkilerimizde dönüm noktasını 1990 Mart’ında Bölümümüz öğrencileri için düzenlediğimiz GAP Gezisi oluşturmuştur. İnsanları gerçek yüzleri ile tanımanın önemli fırsatlarından biri olarak kabul edilen birlikte seyahat gerçekten de meyvesini vermişti. Bu Gezi sırasında karşılıklı olarak birbirimizi daha yakın olarak tanıma ve bazı ortak ilgi alanlarımızı (vakt-i kerahati değerlendirme!) ve yine bazı ortak nefretlerimizi (futbol muhabbeti ve kağıt oyunları!) keşfetme imkanını bulmuştuk. Doktora eğitimi için yurtdışına gidene kadar muhabbetimiz giderek yoğunlaşmıştı. Hatta, kendisi de yurt dışında doktora eğitimi için olabildiğince uzun kaldığı ve

\* Öğr.Gör.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, 06800, Beytepe-ANKARA, omur@hacettepe.edu.tr.